



Německu stále chybí samostatná politika vůči Střednímu východu

„Pro Evropu a Střední východ je nezbytná radikální změna myšlení v Berlíně. Nutná je i produktivní kritika USA. V těchto bodech má Berlín před dějinami zvláštní zodpovědnost,“

říká v rozhovoru německý arabista a historik Wolfgang G. Schwanitz

SVĚT Zuzana Lizcová 28.10.2015



Úsměvy diplomatů po náročném jednání. Zleva Frank-Walter Steinmeier (Německo) | Foto: Reuters

O vztazích Německa k Íránu, jak se vyvíjely a jak ovlivňují německý postoj k Izraeli, ale i k dalším německo-iránským problémům – mimo jiné i z historického hlediska – se v rozhovoru vyjadřuje německý arabista a historik – Wolfgang G. Schwanitz.

ČESKÁ POZICE: Mezi Persií a německým císařstvím panovaly zvláštní vztahy už od konce 19. století. Jak vznikaly?

Wolfgang G. Schwanitz
německý arabista a historik.

SCHWANITZ: Před založením německé říše pěstovaly země, jako je Prusko, Sasko a Bavorsko, vlastní kontakty se Středním východem, který zahrnuje Blízký východ a islámské země v severní Africe a západní a střední Asii. Po roce 1871 převzal žezlo Berlín a říšský kancléř Otto von Bismarck. Šlo o tři území: Osmanskou říši s jádrem v Turecku, Maroko a Persii.

Rokem 1884 začala tři desetiletí německých gründerských let na Středním východě, během nichž se vztahy všestranně zintenzívnily. Akademici objevili Persii jako srdce starých říší a velkých kultur. Perští básníci zaujali německé osvícence a básníky. Začala typicky německá a trvalá fascinace, která mnohé roman-ticky ovlivnila.



Foto: © WGS

ČESKÁ POZICE: Mělo Německo jako „opozděná velmoc“ zvláštní zájem na hospodářské expanzi v regionu?

Rokem 1884 začala tři desetiletí německých grünerských let na Středním východě, během nichž se vztahy všestranně zintenzivnily

SCHWANITZ: Ano, protože Střední východ byl koloniálně rozdělen. V Persii vyrostly sféry britského a ruského vlivu. Ale berlínští kolonialisté nezískali zásadní vliv na politiku na Středním východě, takže tam mladá německá říše neusilovala o žádné sídelní kolonie. Politika mírového pronikání, kterou se snažily udržet Perská a Osmanská říše, platila za ideální cestu, aby se neriskovala válka ve střední Evropě kvůli možným koloniím.

O podíl na perském průmyslu Berlín soupeřil ve „hře národů“. Nejprve šlo o infrastrukturu: otevření Suezského kanálu v roce 1869 a anatolské železniční projekty, díky kterým se v letech 1898 až 1940 spojila Persie s Berlínem přes Istanbul, Bagdád, Mekku a Perský záliv. Souběžně s tím přišly ruské a britské trati v Turkmenistánu a v Perském zálivu, které Teherán také přiblížily.

Mimo to rostl také zájem o ropu, přičemž zde měli větší vliv Britové a Rusové než Němci. V meziválečné době se tam angažovaly firmy Siemens a BASF, mimo jiné při výstavbě železnic.

ČESKÁ POZICE: Jak ovlivnila vztahy mezi Německem a Persií první světová válka?

Berlínští kolonialisté nezískali zásadní vliv na politiku na Středním východě, takže tam mladá německá říše neusilovala o žádné sídelní kolonie

SCHWANITZ: V roce 1888 převzal kormidlo ve státě ani ne 30letý císař Vilém II. Jako mnoho Prusů měl blízký vztah ke Střednímu východu. Císař se v Evropě cítil utlačovaný svými sousedy. Francouzi, Britové a Rusové budovali koloniální říše. Pokud to takhle půjde dál, říkal si, pak už odtamtud nebudou získávat jen suroviny, ale i vojáky, kteří by mohli být nasazeni proti Německu.

Vilémovi imponovalo protibritské a protiosmanské povstání Mahdího džihádistů v Súdánu. Dříve, než Britové v roce 1898 zaostalou zemi i s pomocí indických vojáků dobyli, dařilo se jim více než deset let hájit svobodný a nezávislý islámský stát. Od roku 1894 snoval císař myšlenku, že by se mohl postavit na stranu islamistů v Osmanské říši.

Hledal odbytíště, kde by mohl měnit průmyslové výrobky za suroviny a chtěl svoji zemi povýšit na velmoc. Spojenectví s Istanbulem pro něho mohlo být důležité v blížící se evropské válce. Muslimové mohli do center koloniálních říší – Londýna, Paříže či Petrohradu – jako jeho spojenci přenést hrozbu džihádu.

ČESKÁ POZICE: Jak císař Vilém tuto svoji myšlenku aplikoval v praxi?

Císař Vilém II. hledal odbytíště, kde by mohl měnit průmyslové výrobky za suroviny a chtěl svoji zemi povýšit na velmoc. Spojenectví s Istanbulem pro něho mohlo být důležité v blížící se evropské válce.

SCHWANITZ: Na podzim 1898 zahájil cestu za chalífou sultánem a do Svaté země. Při ní slíbil osmanskému panovníkovi Abdulhamidovi II. a 300 milionům jeho muslimů, že bude navždy jejich přítelem. Brzy kolovala Persií fáma, že „Hadži Vilém“ konvertoval k islámu. To se nestalo, ale na rozdíl od vlastníků kolonií Německo ekonomicky a kulturně expandovalo. Skupiny jako Turci, Peršané, Arabové a Kurdové viděli v Prusku vzor, jak dospět k národnímu státu.

Když začala první světová válka, vyzval císař Vilém II. chalífu sultána, aby státům Dohody vyhlásil džihád. To se stalo v Istanbulu 14. listopadu 1914. Centrální mocnosti kolem Německa

a Rakouska-Uherska poskytly peníze, zbraně a důstojníky, Osmané vojáky a džihádisty.

Osmanská říše se ujala německo-osmanské myšlenky džihádizace islámu prostřednictvím agitační organizace, která obsáhla i šíity v Karbale a Persii. Jeden z iránských šíitů například vydal v roce 1915 fatvu proti „dvěma druhům nevěřících“ – těm, kdo nejsou vůči muslimům, jejich zvykům a náboženství nepřátelští, a těm, kdo ve spojení s náboženskými nepřáteli napadají národní nezávislost. K prvním patřili „ušlechtilí Němci“, k druhým „tyranské státy Rusů, Angličanů, Francouzů a Italů“.

Berlín zapálil pochodeň náboženské války ve vznětlivém prostoru. Následky pocítíme dodnes.

ČESKÁ POZICE: Hovoří se, že existovaly styčné body mezi nacistickým režimem a iránským vedením Rezy Šáha Pahlavího (vládl v letech 1925 až 1941 – pozn. red.). V čem spočívaly?

Osmanská říše se ujala německo-osmanské myšlenky džihádizace islámu prostřednictvím agitační organizace, která obsáhla i šíity v Karbale a Persii

SCHWANITZ: Nacisté považovali za dobrý začátek, že do roku 1918 Němci včetně „německého T. E. Lawrence“ Wilhelma Wassmuse bojovali na perské straně. Pod jejich vlivem se odehrálo přejmenování na „Írán, země árijců“. Mnozí se nakazili rasovou povýšeností. Nacisté v regionu rozvinuli masivní propagandu, jež pokrývala Irák, Sýrii a Írán.

Britové, Američané a Sověti nebezpečí rozpoznali a Írán v roce 1941 preventivně obsadili. Zemi muselo opustit asi 600 Němců, v Teheránu zavřeli svoji centrálu, „Hnědý dům“, v němž školili mladé islamisty. Vliv nacistů padl v Íránu na úrodnou půdu, sešel se s obdobnou islamistickou ideologií, která si přála regionální říši šíitů. Vše ukončila spojenecká invaze.

ČESKÁ POZICE: Jak se vyvíjely vztahy Německa a Íránu po roce 1949?

Vliv nacistů padl v Íránu na úrodnou půdu, sešel se s obdobnou islamistickou ideologií, která si přála regionální říši šíitů. Vše ukončila spojenecká invaze.

SCHWANITZ: Dva německé státy prováděly vůči Íránu dvojí politiku. Západní Spolková republika Německo (SRN) s ním uzavřela oficiální styky v roce 1952, východní Německá demokratická republika (NDR) ji následovala v roce 1972. Bonn rozvinul osobní vazby k dynastii Pahlaví, včetně šáhovy manželky Farah. Snažil se zmírnit chyby Američanů, kterých se doпусти podpora převratu proti zvolenému premiérovi Muhammadu Mosaddekovi.

Návštěvy šáha Muhammada Pahlavího (vládl v letech 1941 až 1979 – pozn. red.) ve Spolkové republice Německo ale vyvolávaly nepokoje. V roce 1967 zastřelil Karl-Heinz Kurras, pravděpodobný agent východoněmecké Stasi, při protestech v Západním Berlíně studenta Benno Ohnesorga, což mělo pro bonnskou republiku velké následky.

ČESKÁ POZICE: Nastal zásadním zlom ve vztazích Bonnu a Teheránu po islámské revoluci v Íránu?

SCHWANITZ: Íránská revolta z roku 1979 a následně otevřeně rozvinutá nenávisť vůči Židům a Izraeli vzešly z islamistické ideologie, kterou posílily Vilémova a Hitlerova politika vůči Íránu a islámu. Od té doby vyváží Teherán islamistické vzpoury po Středním východě.

Íránská revolta z roku 1979 a následně otevřeně rozvinutá nenávisť vůči Židům a Izraeli vzešly z islamistické ideologie, kterou posílily Vilémova a Hitlerova politika vůči Íránu a islámu

Po roce 1979 působily v Teheránu dva druhy Němců, východní a západní. Vzájemně si konkurovali. Když se Sověti po invazi do Afghánistánu v roce 1979 rozhodli, že v islamistech budou vidět „pozitivní síly proti americkým imperialistům“, NDR je následovala.

Východoněmecké i západoněmecké vztahy k Íránu se však rozpadly kvůli směřování Teheránu k soběstačnosti. Válka s Irákem v letech 1980 až 1988 zapůsobila ničivě na všechny zahraniční styky Íránu.

ČESKÁ POZICE: Zintenzivnily hospodářské styky Íránu a Německa během krátkého období uvolnění mezinárodní izolace Íránu koncem devadesátých let 20. století?

SCHWANITZ: Ano, přičemž problémem bylo dvojí využití civilního zboží pro tajné účely. Myšlenka šíitské menšiny, stát se v rámci islámu „nedotknutelnou jadernou mocností“ se objevovala v souvislosti s podobnými procesy v Indii a Pákistánu od konce šedesátých let. Německé firmy mohly za šáha a ajatolláhů jen stěží odolat vyhlídce zisků. Obrat od mírového k vojenskému využití atomu proto začal brzy ohrožovat i Izrael.

ČESKÁ POZICE: Jak se hospodářské styky s Íránem vyvíjely v uplynulých letech?

Německé firmy mohly za šáha a ajatolláhů jen stěží odolat vyhlídce zisků. Obrat od mírového k vojenskému využití atomu proto začal brzy ohrožovat i Izrael.

SCHWANITZ: Přelomový byl rok 2012, v němž se Evropané připojili k zostřeným sankcím proti Teheránu. Bilaterální obchod Berlína a Teheránu se v letech 2010 až 2013 snížil na polovinu, v roce 2014 se o čtvrtinu zvýšil, protože se tam vyvezlo více obilí a potravin.

Německo do Íránu tradičně vyváží stroje, chemické výrobky, potraviny a léky, směňuje je za suroviny. Rozhodujícími firmami jsou nadále BASF a Siemens. S 80 miliony obyvateli je Írán zajímavý trh, ale po dlouhou dobu ještě bude relativně nejistý. Německo-íránské vztahy se budou budovat pozvolna zejména proto, že o mnoha velkých íránských investicích už je rozhodnuto nebo byly zakázky zadány Moskvě a Peking, například při výstavbě atomových elektráren.

ČESKÁ POZICE: Západní státy oslavují uzavření diplomatických jednání kolem íránského jaderného programu jako velký diplomatický úspěch na cestě k míru na Blízkém východě. Sdílíte tento pohled?

SCHWANITZ: Ne, naopak, válka se tím jen přiblížila. Zejména když má Írán z Ruska a Číny získat nové obranné rakety. Vzhledem k popírání holokaustu a opakovaným hrozbám ajatolláha Alí Chameneího, že bezpečnost Izraele se díky smlouvě nezvýší, se existence jediného židovského státu na světě ocitá mezi mlýnskými kameny.

ČESKÁ POZICE: Izrael patří k nejbližším německým spojencům. Jeho zástupci jsou ostře proti dohodě s Íránem. Myslíte si, že německá hospodářská ofenziva v Íránu povede k napětí ve vztazích s Izraelem?

Německo-íránské vztahy se budou budovat pozvolna zejména proto, že o mnoha velkých íránských investicích už je rozhodnuto nebo byly zakázky zadány Moskvě a Peking, například při výstavbě atomových elektráren

SCHWANITZ: Bude záležet na druhu výměny zboží. Proti normálnímu obchodu by Izrael nic nenamítal. Dvojí využití civilního zboží pro vojenské účely by ale bylo kritické.

ČESKÁ POZICE: Německý ministr hospodářství Gabriel, který jako první vrcholný západní

politik navštívil Írán po uzavření dohody o jeho jaderném programu, zdůraznil, že by Západ nyní měl v Íránu ocenit ty, „kteří se snaží o vzájemné mírumilovné zacházení“, jinak by jen posílil zastávce tvrdého kurzu. Myslíte si, že Německo touto politikou sblížení dosáhne změn, podobně jako se o to snažilo od šedesátých let ve vztahu k východnímu bloku?

SCHWANITZ: To je iluze. Ani v podobně totalitním režimu NDR nevedl tento kurz k tomu, že by vedení zavedlo tržní hospodářství a zbavilo se ideologie. Změnu režimu přivodila teprve mírová revolta. Nejinak to bude i v Teheránu, ale to ještě může trvat. Jaderný pakt poskytl režimu legitimitu a miliardy na sponzorování terorismu – podle vlastních údajů – v Libanonu, Palestině, Sýrii, Iráku, Bahrajnu a Jemenu.

Jaderný pakt poskytl iránskému režimu legitimitu a miliardy na sponzorování terorismu – podle vlastních údajů – v Libanonu, Palestině, Sýrii, Iráku, Bahrajnu a Jemenu

Německá kancléřka Angela Merkelová udělala tím, že následovala amerického prezidenta Baracka Obamu, závažnou chybu. Sice před Spolkovým sněmem prohlásila, že bezpečnost Izraele je součástí německé bezpečnosti, ale dovolila riskantní pakt, který maximálně zpomalí iránský přístup k jádru, protože infrastruktura zůstane zachována.

ČESKÁ POZICE: Německý prezident Joachim Gauck a ministr zahraničí Frank-Walter Steinmeier loni prohlásili, že Německo převezme na mezinárodní scéně větší iniciativu. Vnímáte jeho podíl na jednáních s Íránem a návštěvu ministra hospodářství Sigmara Gabriela Teheránu jako součást této strategie?

Je nejvyšší čas, aby Berlín převzal zodpovědnost. To, že se Němci částečně museli vzdát svojí suverenity, bylo dědictvím studené války.

SCHWANITZ: Je nejvyšší čas, aby Berlín převzal zodpovědnost. To, že se Němci částečně museli vzdát svojí suverenity, bylo dědictvím studené války. Berlínu chyběla a chybí samostatná politika vůči Střednímu východu, která by se nezaměřovala jen na řešení krizí, ale šla ke kořenům problémů. Potápění pašeráckých lodí ve Středomoří, pohraniční kontroly v Tunisku a ospalost ve vztahu k Lybii nestačí. Afrika bude nejrychleji rostoucím kontinentem, je ale plně zachvácená islamismem.

Pokud se Berlín nevzbudí, bude obrovská uprchlická vlna v roce 2015 jen začátkem. Pro Evropu a Střední východ je nezbytná radikální změna způsobu myšlení v Berlíně. Nutná je i produktivní kritika USA, pokud by se tam prosadil například levicově dogmatický kurz vůči Íránu a proti Izraeli. V těchto bodech má Berlín před dějinami zvláštní zodpovědnost.

Wolfgang G. Schwanitz (59) Německý arabista, ekonom a historik. Do roku 1990 působil v Akademii věd NDR, poté ve Společnosti Maxe Plancka. Dlouhodobě přednášel na Humboldtově a Svobodné univerzitě v Berlíně a na univerzitě v Postupimi. V letech 1998 až 2006 byl volný spolupracovník tehdejšího Německého orientálního ústavu. Dnes působí na univerzitě v izraelské Herzliyi a bádá střídavě v Německu a USA. Je autorem řady publikací o Středním a Blízkém východě a jejich vztazích k Německu a USA.



Zuzana Lizcová

O AUTOROVI Zdroj: http://ceskapozice.lidovky.cz/nemecku-stale-chybi-samostatna-politika-vuci-strednimu-vychodu-p8j-/tema.aspx?c=151026_151211_pozice-tema_lube VZKAZ REDAKCI

See also books *Nazis, Islamists and the Making of the Modern Middle East*: Yale, February 25, 2014, 360 pp.; *Islam in Europe, Revolts in the Mideast*, in German, Weist, Berlin 2013, 2014 2nd ed. [order here](#). Or [here](#). In German: *Mideast Mosaic 2013*. Egypt's Revolt, Syria's Civil War, Iran's Nuclear Deal, and Barack H. Obama, Abd al-Fattah as-Sisi and Angela Merkel. Foreword by Jakob M. Landau. Weist, Berlin 2015, 312 pp.